

ГАЛЕБ НИКОЛА МАЛОВИЋ

Никола Маловић, *Галеб који се смеје*, Књига комерц, Београд 2019

Галебови су птице које су исписале историју поморства. На рамену су их носили Васко де Гама, Колумбо, Фернандо Магелан. Али и адмирал руске балтичке флоте капетан Матија Змајевић, први Бокелј витез Малтешког реда капетан Петар Желалић, први Бокелј који је са галебом опловио свет Иво Визин... Прве асоцијације на галеба, када је литература у питању, јесу Антон Павлович Чехов (драма *Галеб*) и Ричард Бах (приповетка *Галеб Џонајан Ливинџсон*).

Галебови су и главни јунаци нове књиге бокелјског књижевника Николе Маловића *Галеб који се смеје*. Ово прозно штиво – које се такође може назвати и модерном бајком, који, дакако, јесте и алегоријски роман – кроз наизглед једноставну причу о животињама приказује сложене односе људског друштва који доводе до великих прелома и промена. Маловићев *Галеб* опис је политичке прошлости, садашњости и будућности не само Боке которске, не само савремене државе Црне Горе, него и читавог Балкана, свих држава света. У том смислу, сличност са, рецимо, *Живојинском фармом* Џорџа Орвела, као изразитим примером алегоријске антиутопијске књижевности, намеће се када се посматра идејни план дела. Но, то су само попречне нити које се уткивају у основу при ткању Маловићеве китњасте приче, чија је основа ипак сачињена од другачијих састојака.

Галеб који се смеје својеврсна је и културноисторијска синтеза о Медитерану, доказ колико је медитеранска култура раскошни мозаик, специфичан и у односу на Европу, Русију, Америку. Јер све што долази са Медитерана, како је одлично уочила Ивана Вановац (*Никола Маловић: Чувар српског мора*), сва та сложена, ароматична и колоритна причања, све има неки „вишеслојни, седиментни буке”, све тражи да одлежи, да се усולי, да се маринира, све тражи „време за хемију”, и сардела, и вино, и маслина и сир у уљу, и мимоза да процвета, смоква да опадне, „и прича да сазри у теби”.

I

На почетку беше плаво. Плаветнило је у оку. Плаветнило је на све стране; и лево, и десно, и горе, и доле. Испред бескрајно море. Изнад небо. И Бог.

Дрво агаве. И једно гнездо на њему. Ту, на острву Мамула, на улазу у Боку которску, „најљепши залив на свијету”, рођен је главни јунак романа, галеб Симон. И тако свет изгледа, посматран очима детета, описан у свега неколико реченица; стихова заправо. Чине га небо, море, и Бог.

Но, како галеб Симон одраста, како се оспособљава за савлађивање простора, за летење, како се његов доживљај света усложњава искуством (првом дечачком тучом, првом симпатијом, првим вијађем, првом љубављу, венчањем, родитељством, ратом, сеобом), прича, постепено, од једноставног штива за децу (како је роман и означен у поднаслову) прераста у све теже проходни роман за одрасле, раскошан у лепоти и ужасу. Пратећи радњу романа из птичје перспективе, пред читаоцем се, уједно, шири и географски простор, од острва Мамуле, рта Арза и рта Оштро, острва Жањиц и увале Мириште, преко Херцеговског залива и Херцег Новог, полуострва Луштице и Врмца, све до Тиватског залива и мореуза Вериге, Пераста, Которског залива и Котора.

Уметност је за Маловића вештина казивања лепог и истинитог. А лепота и истинитост Боке которске налази се и у митској географији Медитерана, (црногорског) приморја. Од много је разноликих палимпсестних слојева изграђена Бока. Турског. Тек у помену, назнаци. Аустроугарског. Знатно више: ова је царевина била одговорна што је у XIX веку Бока которска била једини залив на свету претворен у утврђење – чак 89 тврђава између себе комуницирало је знаковима. Млетачког. И данас видљивог, у архитектури, трговини, у организацији, кулинарству; у прелепом језику којим је проткано Приморје, као и сва прозна остварења Николе Маловића.

Но, највише пажње у *Галебу који се смеје* посвећено је српском, средњовековном, немањићком слоју. Овај Маловићев роман објављен је управо у тренутку када се навршило 800 година откако је Свети Сава, на острву Михољска превлака, основао Зетску епископију, претечу данашње Митрополије црногорско-приморске. Немањићи су били династија за време које је Котор највише, у сваком погледу, напредовао. То зна сваки бокелски галеб. Не и сваки Бокел. Оснивач династије, Стефан Немања, имао је у Котору двор. Тај град је био приморска престоница немањићке државе. Отуда толики православни храмови плаве читаву Боку. И испуњавају толике странице Маловићевих књига. Важан детаљ, јер илуструје како је српски идентитет незаобилазни део богатог мозаика медитеранске културе.

Идентитетским питањима, превасходно, бави се *Галеб*. Није овде реч само о српском пореклу, које се, посебно у овом веку, оспорава у Црној Гори, оптерећеној поделама, што је за последицу имало да свој до сада најпопуларнији роман *Лушајући Бокел* (2008) Никола Маловић започне речима: „Још увијек мислим на српском. Зашто то кажем? Зато што најприје ваља знати ко говори, онда и што говори.” Не. Маловић се изјашњава као Бокел, Бока је за њега заокружени простор (држава), колико српски, словенски, толико и млетачки, романски, његови ликови, и наратор, у свим до сада прозним остварењима, говоре бокешким српским језиком препуним романизама. Национално јесте важно, али постоји

нешто што је изнад, што је важније. Изнад је небо. И Бог. То зна сваки галеб. Не и сваки човек.

Сва су Маловићева дела прожета православном мишљу, али чини се ни једно тако експлицитно као *Галеб који се смеје*. Свака мисао, идеја, поступак јунака, карактер лика, опис, симболика, метафорика, утемељење су и одређени православном, односно ранохришћанском филозофијом.

Чак и када приказује злу страну – а у Маловићевом делу трпеза зла је обилата и разноврсна – уметност мора да буде на страни доброга и истинитога. То је за Маловића аксиом, за читаоце догма.

Насупрот изразито добром галебу Симону налази се апсолутно зли галеб Бруно. У питању су, дакле, типични карактери у типичним ситуацијама. Као у традиционалном реализму. Они јесу представници одређеног типа друштвеног понашања (поготово ако су зли; ако су добри онда, као Симон, могу бити и изузетни карактери у романтичарском смислу). Карактеру лика је у потпуности конгруентан и опис њиховог физичког изгледа. Мотивација поступака је психолошка и социјална, заснована на природно-логичном каузалитету. Израз, опис, дијалог колоквијални, разумљиви и приступачни.

Али није у *Галебу који се смеје* суштина подражавање реалистичког (или, у појединим тренуцима, романтичарског) стила писања као најпогоднијег начина за изражавање критичког промишљања стварности. Дуални модел „добро–зло”, одговарајући опозиту „свето–грешно”, присутан је у *Галебу* (а наглашен је и у претходном Маловићевом роману *Једро наде* из 2014) као слика загробног света православног средњовековља подељеног на пакао и рај. Ту нема простора за средину, за чистиште где доспевају душе оних који нису ни сведици ни грешници, и који могу да се спасу уколико издрже искушења очишћења, што је основ католичких представа о оностраном свету. Без разумевања те суптилне теолошке разлике немогуће је схватити ни *Галеба који се смеје*, нити читав Маловићев литерарни опус. То, наравно, није само посебност Маловићеве књижевне уметности, та разлика условила је специфичне развоје културе на Истоку и Западу, јер се аутентична православна уметничка и филозофска мисао никада нису могле секуларизовати, већ су се увек кретале од једне до друге крајности, бивајући увек у одређеном односу према религиозном схватању света. Али мало је српских писаца чије је стваралаштво тако дубоко религиозно као стваралаштво овог бокељског књижевника из Херцег Новог.

Галеб који се смеје је изграђен на темељу апостолства као једног од основних својстава хришћанске цркве. У том роману као да је садржана управо апостолска мисија проповедања царства Божјег. На такав закључак наводи поглавље „Бруно и дванаест галебова”. Наиме, на острву Мамули, на којем нема људи, у сагласју са природом, које ометају једино туристи за време летње сезоне, одувек живе галебови. Ипак, Агенција

за развој у Котору одлучује да на том месту изгради луксузни туристички комплекс, и зато ангажује Бруна да наговори галебове да се добровољно одселе. Дванаест галебова (тринаести је Бруно) заседа и свако износи мишљење о Бруновом предлогу. Тих дванаест галебова подсећају на дванаест апостола (и главни јунак романа носи име једног од апостола), они зборе као Исусови ученици и следбеници, они су гласоноше, средства, посредници путем којих аутор романа шаље поруку. А Бруно је Јуда који губи апостолство због издаје. Јер је, како каже један од галебова-апостола, „по цијени од кило и кватрат рибе само за њега дневно, продао дом хиљада галебова са Мамуле“; јер „је одлучио да изда сву своју галебљу браћу ни за какву вриједност. Само да би био сит. До краја живота.“ Јер „је продао душу врагу за сарделе“ („То значи јести рибу а да је не ловиш“). И то не метафорично, него буквално. Скоро идентично као у ранохришћанској филозофији, рецимо беседама цариградског патријарха Светог Јована Златоустог из IV века:

Постоје, заиста постоје они који мисле да су у овај живот уведени зато да би се наслађивали, напунили утробу, угојили тело и затим умрли, припремивши својим телима обилну трпезу за црве. (...) И не само да су тела таквих људи ружна, знојава, влажна и одасвуд испуњена неподношљивим смрадом, него је њихова душа много ружнија од тела, будући да услед насладе болује више него тело.

Ето такав, али баш такав, је и галеб Бруно. Због вечне глади и телесних наслада, незасит, он покреће међу галебовима прави рат у којем ће добри галебови доживети тежак пораз и бити принуђени на сеобе.

Да избегну потпуну катастрофу неће им помоћи ни галеб Илија. Легенда на којој су одрасли сви галебови каже да је галеб Илија узлетео вертикално, увис и, за разлику од галебова који су пловили и вратили се, никад се није вратио. Очигледна је алузија на библијску причу о израелском пророку који је узет на небо у огњеним колима са огњеним коњима, који се на Тавору јавио заједно с Мојсејем Господу Исусу Христу, и који ће се, по Откровењу Јовановом, пред крај света опет јавити да сузбије силу Антихристову. Зато сви галебови очекују помоћ с неба. Илија, међутим, не силази. И галебови схватају да ратне страхоте ипак нису најгоре што може да им се догоди, јер би у супротном Илија сишао с неба. Да, Бог ни галебу не ставља терет који он не може да поднесе.

Али зато помоћ, најпре за галеба Симона и његову породицу, а потом и Симонове сапатнике, стиже, сасвим неочекивано, од Николе Маловића, који, испоставиће се до краја, није само аутор романа већ и један од главних јунака, али и приповедач. С једне стране, појава аутора као лика указује на потребу Николе Маловића да још једном потцрта свој идентитет, односно своје опредељење. Свој став. Филозофију. Поглед

на живот. Зато га галеб Симон затиче на Острву Светог Архангела Михаила како се, „посред жарког подна”, са једном женом и четворо деце степеницима пење до цркве, задржавајући се дуго тамо, причајући, побожно, о историји цркве (на том месту је Свети Сава пре осамсто година основао Зетску епископију), и чуду (из моштију уморених монаха необјашњиво се од 1441. године лучи свето миро, и шири диван мирис по којем мирише цело острво цвећа). Други је разлог појављивања аутора у роману у уској вези са првим. Маловић, наиме, пружа галебу Симону уточиште, дом, али и посао у својој иначе и у стварности постојећој Књижари „Со” и тиме прави мрежу летећих курира која би била конкурентна Гугловим дроновима. Када, напослетку, пошто је егзистенцијално обезбедио и многе друге острвске галебове, Маловић напише књигу о галебу Симону, предајући му је у кљун, напомиње му: „Али се не завањај када су писци у питању: и када пише о другима, писац увијек описује себе и своје вријеме.”

Читалац тада добија јасну потврду о ономе што је слутио: Иза галеба Симона крије се Никола Маловић. А иза Агенције за развој – држава Црна Гора. Хоризонт очекивања читаоца није изневерен. То Маловићу није ни била намера – он само потврђује постојање онога у шта читалац (би требало да) верује.

Постојање Бога, љубави, слободе.

II

Наравно, описијући живот галебова и прилике у Боки которској, Маловић заправо оставља једно значајно сведочанство о туробној стварности савремене Црне Горе, исписује крхотине ужаса једног (истог) народа изнуреног поделама (језичким, националним, идеолошким, верским) чији је повод, гледано наивним и невиним очима галебова, несхватљив и неразуман. Тако у *Галебу који се смеје* оно што разликује острвске галебове од которских и новљанских није порекло (сви они потичу од врсте *Larus cachinnans*) већ превод с латинског, односно интерпретација значења тог појма који означава њихову врсту. Галебови са Мамуле тако себе називају „галебовима који се смеју”, они из Херцег Новог „галебовима који пјевају”, а они из Котора „галебовима који се смеју, који пјевају, и који добро знају своју историју”. То је зато, каже Симонова мајка, „што живимо у временима када и исте птице не морају увијек исто и да мисле. Желе птице понекад да се угледају на људе”.

Но, и по нечему другоме галебови се угледају на људе. Постоји разлика између градских галебова и оних са села, односно острва. Симонова супруга Ана приметила је како галебови са улаза у Залив немају никакав проблем да се прехране, а которски су галебови тај проблем и те како имали, па морају, попут људи у градовима, свашта да раде, и да

се додворавају туристима. Отуда и галеб Симон, када је принуђен да напусти Мамулу, не одлази за Котор (него за Херцег Нови), а на позив Аниних родитеља одговара:

Не вјерујемо да галебови у Котору имају нарочиту будућност. У Которском заливу препуном јахти и мегајакти, бродова крузера и мегакрузера, наша дјеца не би имала шта да лове. Ми не желимо да они с временом постану летећи просјаци, зависни од кекса, чипса или флипса из руке каквог туристе. (...) А мислим заиста да је град Котор продао душу врагу за сарделе. Питање је тренутка када ће све бројније хорде туриста да угрозе и гнијездо твојих родитеља, ма колико се сада њима чини да су тамо високо они на сигурном. Котор је туристима управо неоодољив, и зато ће у граду да преживи само она мачка која се умиљава туристима док ручају у неком од ресторана. Ако мачка буде нападана, ако гласно мјауче зато што је гладна, шутнуће је ногом да не види нико, први конобар. Омета му госте. Из чопора очајних мачака преживјеће само она која научи да глуми, да гладна изгледа као сита, и да намигује туристима не би ли као атракција добила мрвицу са стола. У Котору мачка више не може ништа да улови, као ни галеб.

Језичке недоумице тако израстају у знатно дубљи и озбиљнији, егзистенцијални проблем, чија су претеча туризам и бахати туристи, а последица екоцид. Када грађевинске машине прекопају гнездилишта, на острву Мамули појавиће се ресторани с повлашћеним погледом на отворено море, барови, базени, лежалачке и сунцобрани, луксузни хотелски апартмани, салони слободног понашања и „клубови за упознавање свих са свима. И свих са свим”. Природне оазе биће претворене у туристичка рајска места иза којих остају „гомиле флаша, и пластике, конзерве, заборављене играчке, распарене сандале, заостале лега коцкице, прочитане новине и понека књига”. Остаје ђубре. И повраћка пијаних туриста.

„Дим загађује ваздух, отпадне воде и пластика загађују море, а брзина загађује вријеме!”

Заснивање економије на туризму нужно доводи до загађења ваздуха, мора и времена. И слуха. Сваки трг и свака пјачета одише ритмом друге музике, „од тонова чезнутљиве медитеранске мандолине до електронске – налик психотронској миси”. А напослетку оне који би од тог туризма требало да живе претвара у просјак. Ево шта галеб Симон каже свом тасту:

– Памтите славне Немањиће, је ли? И славно доба града Котора? Па јесте ли као галебови старосједиоци могли свакога да гађате одозго са врха Сан Ђованија камењем ко је узео да мијења уређен поредак? Могли сте, а нисте. И тако, историјски миц по миц, пошто ни на кога нисте бацали камење одозго, допустили сте да у Которском заливу готово да нема рибе

а у Старом граду осим туриста нема старосједилаца. Данас у пребогатом Котору људи прекопавају по контејнерима, заједно са гладним галебовима! Умјесто да нас туристи доживљавају као господаре неба, као највеће медитеранске птице, јер то јесмо, туристи нас све чешће снимају као урбане пацове који гладни једу чак и стрвине, или иду на депоније да и тамо прљају своје лијепе жуте кљунове! Умјесто да се камењем одозго изборите за живот достојан сваког Ларуса кахинанса који насељава бедемима опасану планину Сан Ђовани, ви сте допустили да заправо нестане хране за галебове! Ко одлучи да живи у скупом Котору, шта мора да ради? Да буде будалетина која једе из руку иди ми – дођи ми туриста!

Још у књизи приповедака *Пруџаскојлаве сѝорије* (2010) Никола Маловић је актуелизовао неке глобалне, универзалне егзистанцијалне теме (нет-критицизам, екоцид, диктатура демократије, терор мултинационалних компанија), дајући уједно скицу живота Примораца, који се, трагајући за хлебом, љубављу и Богом, сусрећу са предапокалиптичним ужасом, оличеним у болестима постмодерног доба, у којем се драстично увећавају научно-техничке и друштвенополитичке моћи, а човек своди на потрошачког роба. Део те стварности приказан је и у *Галебу који се смеје*, с тим што нови Маловићев роман нуди прецизнија и конкретнија решења (поуку), која није изостала ни у *Пруџаскојлавим сѝоријама* али је била теже читљива јер је била у дослуху са постмодерном игривошћу, па се до ње морало доћи након мукотрпног пробијања кроз наизглед непроходну шуму симбола, цитата и литерарних парафраза.

Потребно је, једноставно, живети. Гледати у море плаветнила. Купати се го на сунцу. Бити савремени Одисеј. Путовати. Јер: „Искуство се стиче сваким замахом крила.” Јер: „Лет је дар од Бога.”

Галеб који се смеје јесте, донекле, и наставак „бокешке одисеје”, започете још *Луѝајућим Бокељом*. О значењу и дOMETИМА пародирајуће аналогИје *Луѝајућеџ Бокеља* са Хомеровом *Одисејом* и Џојсовим *Уликсом*, изврсну анализу написао је својевремено Ђорђе Деспић (*Кроз мeандре књижевности*). Аутентичност уметничког поступка Николе Маловића у његовом првом роману остварена је захваљујући укрштању интертекстуалних релација „према различитим литерарним текстовима, од античког мита до (пост)модерне књижевности”. „Напор да се књижевна стварност обликује у оквиру ових интертекстуалних односа, посебно Хомерове *Одисеје*”, намеће Деспићу „имплицитно питање: да ли је живот савременог човека, човека (пост)модерног доба, живот на матрици већ постојећег мита?”

Лутање галеба Симона даје одговор на то питање. Сврха тог путовања није прекорачење хоризонталне границе („Зар би Бог дозволио да буду птице на бродовима ако бродови са све птицама не смију преко границе?”), јер Бока је довољна, Бока је свет у малом, свугде је исто, свет је, по хоризонтали, постао лоше место за живот. Али потребно је

зауставити процес пропадања, наглашава Никола Маловић у разговору са галебом Симоном. А то се постиже прекорачењем вертикалне границе. Маловић је прекорачује закорачивши на свет изнад Котора (тај преокрет формално је обележен у књизи разламањем прозе на стихове):

Али одмах горе,
на 2.000 метара висине,
изнад облака,
налазио се Ловћен.
Највиша планина на Приморју.
А на врху,
чак и усред жарког љета,
имала је мала црква кружног облика,
кров.
Увијек посут ситним снијегом...

То је тај свет у којем је садржан већ постојећи мит. Свет састављен од Њего(ше)вих одаја. Свет обухваћен шапатам галеба Симона над људском јајета из којег ће се излећи нови живот:

– Душо мала пругастоплава. Ако се, ма не дај боже, ми у животу не сретнемо, почуј... сваког дана шири крила и лети. Рибу лови само кад си гладан. Не отимај од других птица. Изабери само оног галеба, ако будеш галебица, с којим би могла да живиш и на дасци која плута морем. Храни мајку кад због старости она више не буде могла да лети. Причај дјечи приче и сваког их дана научи некој новој ријечи, јер што више ријечи знаш, даље и видиш. Када те прилике натјерају, а хоће, бори се. Ако те ко замоли да пресудиш, учини то праведно. Настој да његујеш рафиниран осјећај за хумор. И стално тежи слободи.

Увиђајући недостатке модерњистичког утопизма, али истовремено очавајући да за његово превазилажење није довољна постмодерњистичка критика утопије, нити позиција антиутопизма или постутопизма, Никола Маловић као да је консултовао Михаила Епштејна (*Хроноцид – ѝролоџ за васкрсавање времена*), поновно оживљава љубав према будућности. У тој будућности потребно је изнова прећи пут од слободе ка љубави (коришћење наслова дела Владике Атанасија намерно је). Јер будућности нема без Бога, љубави и слободе. Без та три постулата ни данас није замислива пуноћа казивања. Ако један од њих зафали – прича се распада. Клеца.

То нам говори Никола Маловић кроз *Галеба који се смеје*.

Смрт се не подразумева, она, за галебове, као и верујуће људе – не постоји. Зато у овој књизи свако дете, сваки човек, ишибан несрећама, може да пронађе безбедно уточиште.

У то је, несумњиво, уверен Никола Маловић.

Својом новом књигом направио је још једном велики искорак; и у односу на своје досадашње стваралаштво, и у односу на тренутно актуелне токове српске књижевности. *Гaleb који се смеје* пркоси, и зато што показује како на рубовима тренутно, а не у центру, настаје можда и најлепша и највреднија књижевност писана на српском језику.

Александар ДУЊБЕРИН

УКРШТАЈИ И ЖУД ЗА ЦЕЛИНОМ

Борис Лазић, *Унутрашњи пејзаж*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад 2019

Књигу песама Бориса Лазића (1967), истакнутог песника, писца, антологичара и преводиоца, названу *Унутрашњи пејзаж*, на композиционом плану чине два циклуса, „Отклон” и „Сатори”, и оквирне песме у „Прологу” и „Епилогу”. На тематско-мотивском плану ова књига доноси разноликост „унутрашњег пејзажа”, а то значи разноврсна осећања и промишљања лирског субјекта која се односе како на сопство тако и на спољни свет, који се пак на посебан начин прелама у унутарњем бићу.

Пролашка песма уводи предео обале и воде, моћан архетипско-симболички простор, и лик дечака, да би у првој песми циклуса „Отклон”, названој „L'autre rive”, мотив обале и лик дечака покренули и друге асоцијацијске низове у размишљању лирског субјекта о себи – питање сопства, идентитета и језика: „И њихов си и иностран / И туђ и властит / У исти мах”; „Језик те окива / И језик раскива”. А из тог следи тема односа језика и мишљења, и тема укрштаја која ће, осим ове, обојити и многе друге песме.

Тема језика, припадања и сопства обележава и песму под називом „Песнику комунизма”. Лирски субјект каже: „У мени шумор два-три језика је подједнак / И моје тело је припало двома, трима срединама / И више”. Мноштво удахнутих мириса и додирнутих ствари свакако води унутарњем богатству, а простор је разнолик, разгранат: „Десна или лева обала Сене, / Тителска висораван, Марушевац, / Микронезија, Хаваји, Бракнел, Сиднеј, / Исто је за мене”. (Поједина места поменута овде јављају се и у другим песмама творећи неку врсту биографије, али и унутарњу географију лирског субјекта.) Говорећи о својим различитим занимањима, помињући друштвену лествицу која му је неважна, лирски субјект обзнањује оно што му је важно, а што осећамо током целе збирке: „Јер ми је важан Пут Сам / Од себе – к себи”. Дакле, кључно је питање сопства, она јунговска индивидуација, која се постиже током читавог живота, она „жуд за целином”, како је именује лирски субјект у епилошкој песми.